

Вуйма Анастасія Геннадіївна,
докторка філософії в галузі права,
доцентка кафедри криміналістики
та судової експертології
навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ У СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Останнім часом у науковій літературі та правозастосовній практиці кримінального судочинства все більшої актуальності набуває питання забезпечення ефективності досудового розслідування. До цієї проблематики звертаються як представники кримінальної процесуальної науки, так і представники органів системи кримінальної юстиції. Така увага зумовлена необхідністю підвищення результативності діяльності правоохоронних органів, забезпечення належної якості доказування та дотримання процесуальних гарантій усіх учасників кримінального провадження.

Водночас слід зазначити, що саме поняття ефективності досудового розслідування не має чіткого нормативного визначення у чинному законодавстві. Відсутність законодавчо закріплених критеріїв його змісту зумовлює існування різних підходів до тлумачення цього феномену в науковій доктрині. Досить часто ефективність досудового розслідування пов'язують або з діяльністю конкретних слідчих як представників сторони обвинувачення, або з результатами завершення досудового розслідування, зокрема направленням обвинувального акту до суду, ухваленням вироку, закриттям кримінального провадження чи реалізацією інших передбачених законом форм його завершення. Але така інтерпретація є дещо звуженою, на нашу думку, адже не враховує зміст завдань кримінального провадження, визначених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України.

Відповідно до завдань кримінального провадження, одним із них є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень [1]. Відтак оцінка ефективності досудового розслідування не може обмежуватися показниками результативності діяльності сторони обвинувачення або статистичними показниками розкриття злочинів. Вона повинна також враховувати, наскільки кримінальне провадження забезпечує реальне поновлення порушених прав осіб, які постраждали від кримінального правопорушення.

Тобто визначальною для діяльності щодо розслідування злочинів є відновлення порушених прав потерпілих. Саме потерпілий є особою, яка зазнала безпосередніх негативних наслідків від протиправного посягання, тому забезпечення його прав і законних інтересів повинно становити один із пріоритетних напрямів діяльності органів досудового розслідування, та і в цілому сфери кримінального судочинства. Реальне відновлення порушених прав, забезпечення доступу до правосуддя, можливість брати участь у кримінальному провадженні, отримання інформації про його перебіг, а також відшкодування заподіяної шкоди є важливими індикаторами справедливості та результативності кримінального судочинства.

Вважаємо, що такий підхід відповідає концепції потерпілоорієнтованого підходу, сутність якого полягає у зміщенні акцентів кримінальної юстиції з виключно каральної функції держави, або кримінального переслідування на забезпечення належного захисту, підтримки та відновлення прав осіб, які постраждали від кримінального правопорушення. У межах цього підходу потерпілий розглядається не лише як джерело інформації про подію кримінального правопорушення, а як самостійний учасник кримінального провадження, права й інтереси якого повинні бути належним чином забезпечені державою.

Слід звернути увагу на той факт, що концепція потерпілоорієнтованого підходу отримала закріплення у низці міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема, у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнятій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/34 від 29 листопада 1985 року, наголошується на необхідності забезпечення доступу

потерпілих до правосуддя, справедливого ставлення до них, відшкодування шкоди та надання необхідної допомоги [2]. Подальший розвиток ці ідеї отримали у Директиві 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, якою встановлено мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів [3]. Цей нормативний акт прямо орієнтує держави на формування кримінальної юстиції, у центрі якої перебувають інтереси потерпілої особи. Крім того, відповідні підходи закріплюються і в практиці Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово підкреслює обов'язок держави забезпечити ефективне розслідування кримінальних правопорушень, що передбачає також належне врахування інтересів потерпілих.

Таким чином, сучасні міжнародні стандарти кримінального судочинства дедалі більше орієнтують на формування системи кримінальної юстиції, у межах якої потерпілий є центральним суб'єктом захисту, а відновлення його порушених прав є одним із ключових критеріїв оцінки ефективності діяльності органів досудового розслідування. Водночас справедливо наголосити також, що відновлення порушених прав потерпілих не слід розглядати як єдину або найбільш визначальну гарантію ефективності досудового розслідування. Ефективність цієї стадії кримінального провадження формується під впливом цілого комплексу чинників, серед яких належна організація діяльності органів досудового розслідування, дотримання процесуальних строків, якість доказування, забезпечення прав усіх учасників кримінального провадження та інші елементи процесуальної діяльності.

Отже, відновлення порушених прав потерпілих має важливе концептуальне та стратегічне значення для розвитку сучасної моделі кримінальної юстиції. Саме через забезпечення прав і законних інтересів осіб, яким завдано шкоду кримінальним правопорушенням, реалізується гуманістична спрямованість діяльності всього державного сектору та забезпечується баланс між публічними інтересами держави у притягненні винних до відповідальності та приватними інтересами потерпілої особи. У цьому сенсі відновлення порушених прав потерпілих стає центральним елементом системи гарантій ефективності

досудового розслідування, який формує стратегічний вектор розвитку сфери кримінальної юстиції, що орієнтована на забезпечення прав людини та підвищення довіри суспільства до системи правосуддя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.03.2026).

2. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power: UN General Assembly Resolution 40/34 of 29 November 1985. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-basic-principles-justice-victims-crime-and-abuse> (дата звернення: 02.03.2026).

3. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj> (дата звернення: 02.03.2026).